

15 Ιστορική διαδρομή, εννοιολογικό περιεχόμενο και ζητήματα απόδοσης θεμελιωδών μεταφρασεολογικών όρων από τα γερμανικά στα ελληνικά

Γιώργος Ανδρουλιδάκης

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην προκείμενη ανακοίνωση θα ιχνηλατήσουμε την ιστορική διαδρομή και θα αναλύσουμε το εννοιολογικό περιεχόμενο θεμελιωδών γερμανόγλωσσων μεταφρασεολογικών όρων υπό το πρίσμα της απόδοσής τους στα ελληνικά. Θα εστιάσουμε στην *καθαυτο μετάφραση*, δηλαδή στην ανθρώπινη διαγλωσσική μετάφραση, αποκλείοντας αφενός τη μηχανική μετάφραση και αφετέρου τη διασημειωτική και την ενδογλωσσική μετάφραση σε όλες τις εκφάνσεις τους. Αρχικά θα αντιδιαστείλουμε τους όρους *Übersetzen / μετάφραση* και *Dolmetschen / διερμηνεία*, όχι μόνο σε συγχρονική προοπτική, αλλά και με ιστορική αναδρομή στις αρχές του 19ου αιώνα. Θα διερευνήσουμε επίσης τα γερμανόγλωσσα νεολογικά υπερώνυμα *Translation, Translat, Translator, translatorisch*, η απόδοση των οποίων κατά τεκμήριο ανέκυψε ως αδήριτη εκκρεμότητα προκειμένου για την έκδοση γερμανικών μεταφρασεολογικών συγγραμμάτων στα ελληνικά. Έπειτα θα αναλύσουμε τους όρους για τα αντίστοιχα επιστημονικά (υπο)πεδία: αφενός *Übersetzungswissenschaft / μεταφρασεολογία* και αφετέρου *Dolmetschwissenschaft / διερμηνειολογία*, καθώς και τα ποικίλα συνώνυμα. Εύλογη έμφαση θα δώσουμε στα προβληματικά υπερώνυμα *Translationswissenschaft, Translationstheorie, Translatologie, Translatorik*.

Historical course, conceptual content, and issues in rendering fundamental translation-studies terms from German to Greek

Giorgos Androulidakis

ABSTRACT

In this paper we will trace the historical course and analyse the conceptual content of fundamental German-language translation-studies terms in the light of their rendering to Greek. We will focus on *translation proper*, i.e. human interlingual translation, excluding machine translation as well as intersemiotic and intralingual translation in all their forms. We will begin by contrasting the terms *Übersetzen / μετάφραση* and *Dolmetschen / διερμηνεία*, not only in a synchronic perspective, but also with a historical retrospective back to the early 19th century. We will also examine the German-language neologistic hypernyms *Translation, Translat, Translator, translatorisch*, the rendering of which presumably arose as an urgent desideratum with a view to the publication of German translation-studies works in Greek. We will then analyse the terms for the respective scientific (sub)fields: *Übersetzungswissenschaft / μεταφρασεολογία* and *Dolmetschwissenschaft / διερμηνειολογία*, along with the various synonyms. Emphasis will inevitably be placed on the problematic hypernyms *Translationswissenschaft, Translationstheorie, Translatologie, Translatorik*.

1 Οριοθέτηση της μετάφρασης

Στην προκείμενη ανακοίνωση θα ιχνηλατήσουμε την ιστορική διαδρομή και θα αναλύσουμε το εννοιολογικό περιεχόμενο θεμελιωδών γερμανόγλωσσων μεταφρασεολογικών όρων υπό το πρίσμα της απόδοσής τους στα ελληνικά.¹ Καταρχήν θα αφήσουμε κατά μέρος τη χρήση συναφών πολύσημων όρων σε επιστημονικά πεδία ξένα προς τη γλώσσα και τη γλωσσική επικοινωνία. Στη βιολογία για παράδειγμα, μετάφραση / *Translation*² ονομάζεται η σύνθεση πρωτεϊνών στα κύτταρα ζωντανών οργανισμών, δηλαδή ο σχηματισμός πολυπεπτιδικής αλυσίδας (= πρωτεΐνης) με βάση το αγγελιοφόρο ριβονουκλεϊκό οξύ (Boten-Ribonukleinsäure, Boten-RNS / Boten-RNA [ribonucleic acid] / mRNA [messenger ribonucleic acid])· καθώς έπεται της *μεταγραφής* / *Transkription*, η βιολογικά νοούμενη *μετάφραση* αποτελεί το δεύτερο στάδιο της *γονιδιακής έκφρασης* ή *έκφρασης των γονιδίων* (Genexpression), με την οποία ο γονότυπος ενός κυττάρου ή ενός ολόκληρου οργανισμού εκδηλώνεται ως φαινότυπος.³

Πέρα από την ειδική γλωσσική χρήση, το ρήμα *μεταφράζω* στην παθητική φωνή απαντά στη γενική γλώσσα με τη σημασία *μεταφράζομαι* = «ισοδυναμώ, σημαίνω, συνεπάγομαι» (ΧΛΝΓ, 2016, τ. 4, σ. 136–137: λ. «μεταφράζω», όπου το παράδειγμα: «Η μείωση των πωλήσεων μεταφράζεται σε απώλειες πολλών εκατομμυρίων ευρώ».) Παραπλήσια συνεκδοχική ή μεταφορική επέκταση σημασίας εμφανίζει επίσης το γερμανόγλωσσο ρήμα *übersetzen* με την έννοια «(eine Sache in eine andere) umwandeln = μεταβάλλω (κάτι σε κάτι άλλο)» (DDUW, 2019, σ. 1846: λ. «²übersetzen»,⁴ όπου το παράδειγμα: «Geräusche in Musik übersetzen» = μεταφράζω ήχους σε μουσική.) Φαινόμενα ώσμωσης μεταξύ γενικής και ειδικής γλώσσας οδηγούν μετέπειτα σε χαλαρή (μη ορολογική) συνεκδοχική ή μεταφορική χρήση των ρημάτων *μεταφράζω* / *übersetzen* σε ποικίλα επιστημονικά πεδία, τόσο στα ελληνικά όσο και στα γερμανικά (Koller & Henjum, 2020, σ. 91–92).

Στο πεδίο της γλώσσας και της γλωσσικής επικοινωνίας, θα εστιάσουμε στην *καθαυτό*

¹ Για χάρη γλωσσικής οικονομίας, όποτε γίνεται λόγος στο κείμενο για *ελληνική*, εννοείται αποκλειστικά η νέα ελληνική. Πέρα από λιγοστές ακροθιγείς αναφορές στην αγγλική, εδώ δεν υπάρχει περιθώριο να ασχοληθούμε συστηματικά με άλλες γλώσσες ή γλωσσικούς συνδυασμούς πέρα από την ελληνική και τη γερμανική.

² Για το γερμανόγλωσσο υπερώνυμο *Translation* σε αντιδιαστολή προς το υπώνυμο *Übersetzung*, βλ αναλυτικά παρακάτω.

³ Στο σημείο αυτό αξίζει να προσέξουμε τις ομοιότητες της βιολογικής με τη γλωσσολογική και τη μεταφρασεολογική ορολογία: *έκφραση, μεταγραφή, μετάφραση*.

⁴ Στη συγκεκριμένη περίπτωση, ο δείκτης οφείλεται στο γεγονός ότι το DDUW 2019 εφαρμόζει το λεξικογραφικό πρότυπο της ομωνυμίας: κατά συνέπεια, λημματογραφεί αυτοτελώς το χωριζόμενο ρήμα ¹übersetzen αφενός και το μη χωριζόμενο ²übersetzen αφετέρου.

μετάφραση, δηλαδή στην ανθρώπινη διαγλωσσική μετάφραση, αποκλείοντας αφενός την αυτόματη ή μηχανική μετάφραση και αφετέρου όλες τις εκφάνσεις της ενδογλωσσικής μετάφρασης ή αναδιατύπωσης καθώς και της διασημειωτικής μετάφρασης ή μεταλλαγής, σύμφωνα με τη θεμελιώδη διάκριση του Ρόμαν Γιάκομπσον (Jakobson, 1959, σ. 233: *interlingual translation / translation proper, intralingual translation / rewording, intersemiotic translation / transmutation*).⁵

2 Αντιδιαστολή και σύζευξη μετάφρασης και διερμηνείας

Στη μετάφραση / *Übersetzen* με την παραπάνω έννοια αντιπαράκειται η *διερμηνεία / Dolmetschen*: η πρώτη εντοπίζεται κατά κανόνα και πρωτοτυπικά στη γραπτή γλώσσα, ενώ η δεύτερη στην προφορική ομιλία, έστω και αν, σε γενική γλωσσική χρήση, το *μεταφράζω / übersetzen* μπορεί να καλύπτει τόσο τον γραπτό όσο και τον προφορικό λόγο (ΧΛΝΓ, 2016, τ. 4, σ. 136–137: λ. «μεταφράζω»: «αποδίδω προφορικό ή γραπτό λόγο σε άλλη γλώσσα ή μορφή της ίδιας γλώσσας»: *DDUW*, 2019, σ. 1846: λ. «²übersetzen»: «(schriftlich od. mündlich) in einer anderen Sprache (wortgetreu) wiedergeben» = αποδίδω (γραπτά ή προφορικά) από μια γλώσσα (κατά λέξη) σε μια άλλη).⁶

Σε ιστορική προοπτική, ο Φρήντριχ Σλάιερμάχερ, στη μνημειώδη διάλεξή του «Ueber die verschiedenen Methoden des Uebersetzens» (Schleiermacher, 1813/1838, 1973) ανασηματοδότησε από φιλοσοφική σκοπιά το δίπολο *μετάφραση / Übersetzen* και *διερμηνεία / Dolmetschen*, καταλήγοντας ότι οι μεταφραστές⁷ ασχολούνται (δια)γλωσσικά με τις επιστήμες και τις τέχνες, ενώ οι διερμηνείς με τις πρακτικές υποθέσεις του καθημερινού επαγγελματικού βίου. Απιολόγησε μάλιστα την καινοφανή διάκρισή του αξιοποιώντας και επεκτείνοντας τη γλωσσικά καθιερωμένη αντίθεση μεταξύ *μετάφρασης / Übersetzen* και *διερμηνείας / Dolmetschen*, αφού, όπως υπογραμμίζει, ο γραπτός λόγος προσιδιάζει στις επιστήμες και τις τέχνες, ενώ οι επαγγελματικές συναλλαγές διεξάγονται προφορικά και δεν

⁵ Κατά μοναδική παρέκκλιση από την παραπάνω ορολογία, στην ελληνική μετάφραση της μελέτης του Γιάκομπσον, το σύμπλοκο *translation proper* δεν αποδίδεται *καθαυτό μετάφραση*, αλλά *κανονική μετάφραση* (Jakobson, 1998, σ. 142): ο ισοδύναμος γερμανόγλωσσος όρος *eigentliche Übersetzung*, αν και εδραιωμένος, μπορεί να παρερμηνευθεί αξιολογικά (Koller & Henjum, 2020, σ. 98, σημ. 48). Ευρύτερα στα ελληνικά, παράλληλα με τους όρους *διασημειωτική μετάφραση* και *μεταλλαγή*, απαντούν επίσης οι εναλλακτικοί όροι *διασημειολογική μετάφραση* και *μετάλλαξη* αντίστοιχα.

⁶ Πρέπει να επισημανθεί ότι τα ερμηνεύματα στο ΧΛΝΓ, 2016 και στο *DDUW*, 2019 καλύπτουν τόσο τον προφορικό όσο και τον γραπτό λόγο, αλλά τα παραδείγματα χρήσης αφορούν μόνο γραπτά κείμενα.

⁷ Για λόγους γλωσσικής οικονομίας, θα χρησιμοποιώ το αρσενικό γραμματικό γένος και για τα δύο φύλα. Όποτε αναφέρομαι λ.χ. σε *μεταφραστές*, εννοώ ταυτόχρονα *μεταφραστές* και *μεταφράστριες*.

καταγράφονται παρά μηχανικά και χρηστικά.

Αργότερα, ήδη στα νηπιακά της βήματα κατά το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα, η γλωσσολογικά προσανατολισμένη μεταφρασεολογία έσπευσε να άρει την αντίθεση μεταξύ μετάφρασης στον γραπτό λόγο αφενός και διερμηνείας στον προφορικό λόγο αφετέρου, όχι όμως για να επεκτείνει την εμβέλεια της μετάφρασης, όπως υποβάλλουν τα παραπάνω ερμηνεύματα από γενικά λεξικά της ελληνικής και της γερμανικής, αλλά για να χαράξει τα όρια με μεγαλύτερη ακρίβεια. Πράγματι, ο περίφημος αναλυτικός ορισμός του Όπτο Κάντε (Kade, 1968, σ. 35· συναφώς Reiß & Vermeer, 1991, σ. 8–12· Snell-Hornby κ.ά., 1999, σ. 37· DTS, 1997, σ. 43, λ. «*Dolmetschen* (Interpreting)»: σ. 191, λ. «*Übersetzen* (Written Translation)») εμβάθυνε και μετατόπισε την ειδοποιό διαφορά μεταξύ μετάφρασης και διερμηνείας από το δίπολο γραπτός–προφορικός λόγος στην παγιότητα και την ελεγχσιμότητα πρωτοτύπου και μεταφράσματος. Με την έννοια αυτή, π.χ. η μεταγλώττιση κινηματογραφικών ταινιών, έστω και πραγματώνεται σε προφορικό λόγο, εμπίπτει μάλλον στη σφαίρα της μετάφρασης παρά της διερμηνείας.

Κατά τη δεκαετία 1960, η γερμανόφωνη μεταφρασεολογία, συγκεκριμένα η ακμάζουσα τότε Σχολή της Λειψίας (Leipziger Schule), προχώρησε σε ένα επιστημολογικά και ορολογικά αποφασιστικό βήμα, το οποίο έμελλε να σφραγίσει τη μεταφρασεολογική έρευνα στον γερμανόφωνο χώρο μέχρι σήμερα: και πάλι ο Κάντε (πρβλ. παραπάνω) εισήγαγε τον λατινογενή υπερώνυμο όρο *Translation* για να στεγάσει τις έννοιες «μετάφραση» και «διερμηνεία» σε υπερκείμενο επίπεδο λογικής αφαίρεσης (Kade, 1963, σ. 91· Kade, 1968, σ. 33· DTS, 1997, σ. 182–183, λ. «*Translation* (Process of Translation)»), ενώ παράλληλα έπλασε τους συγγενείς υπερώνυμους όρους *Translat* («μετάφρασμα ή/και διερμηνευμα»), *Translator* («μεταφραστής ή/και διερμηνέας») και *translatorisch* («μεταφραστικός ή/και διερμηνευτικός»). Αυτούσιο το ορολογικό σχήμα το υιοθέτησαν και το ανέπτυξαν έπειτα η Καταρίνα Ράις και ο Χανς Βερμέερ στο ρηζικέλευθο σύγγραμμα *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie* (Reiß & Vermeer, 1991· Reiß & Vermeer, 2021). Συνάμα απέρριψαν τους παλαιότερους όρους της Σχολής της Λειψίας *Sprachmittler* (< *Sprache* : γλώσσα + *Mittler* = [δια]μεσολαβητής) και *Sprachmittlung*, επικαλούμενοι ένα διπλό —στο μεταξύ ευρύτερα διαδεδομένο— σκεπτικό, αφενός τυπικό-ορολογικό, δηλαδή τη δυσχέρεια σχηματισμού παραγώγων και συνθέτων, και αφετέρου ουσιαστικό, πρώτον επειδή η μετάφραση δεν περιορίζεται στη σφαίρα της γλώσσας, αλλά εκτείνεται στη σφαίρα του πολιτισμού, και δεύτερον επειδή ο μεταφραστής δεν είναι απλώς «(δια)μεσολαβητής», αλλά παίζει δημιουργικό ρόλο (Reiß & Vermeer, 1991, σ. 6–7· Reiß & Vermeer, 2021, σ. 33–35).

Η απόδοση του όρου *Translation* στα ελληνικά ανέκυψε ως αδήριτη εκκρεμότητα ακριβώς

προκειμένου για τη μετάφραση γερμανόγλωσσων μεταφρασεολογικών συγγραμάτων στα ελληνικά, π.χ. των Ammann, 2014 και Reiß & Vermeer, 2021.⁸ Ας σταθμίσουμε τις εναλλακτικές δυνατότητες απόδοσης με βάση τους δύο μεταφρασμένους τίτλους. Αν αποσπάσουμε το πρώτο συνθετικό από το σύνθετο *Translationstheorie* (για το οποίο πρβλ. παρακάτω), στα Ammann, 2014 και Reiß & Vermeer, 2021 προβάλλεται η ισοδυναμία *Translation* : *Μετάφραση* (με κεφαλαίο αρχικό). Ειδικά στο Reiß & Vermeer 2021 επεξηγείται και αιτιολογείται αναλυτικά αυτή η ορολογική και γραφολογική / γραφητική επιλογή (Seel, 2021, σ. 17–18· Reiß & Vermeer, 2021, σ. 21, σημ. 1), ενώ απορρίπτεται ως ανοικονόμητη η περιφραστική απόδοση *μετάφραση ή/και διερμηνεία* —η απόδοση αυτή πάντως εφαρμόζεται με επιτυχία στο Ammann, 2014.⁹ Σύμφωνα λοιπόν με αυτή τη λύση, θα διαθέταμε στα ελληνικά το υπερώνυμο *Μετάφραση* (με κεφαλαίο αρχικό = *Translation*), στο οποίο υπάγονται τα υπώνυμα *μετάφραση* (με πεζό αρχικό = *Übersetzen*) και *διερμηνεία* (= *Dolmetschen*).

Όσον αφορά την απόδοση *Translation* : *Μετάφραση*, θα μπορούσε κανείς να αντιπείνει ότι η διαφοροποιητική λειτουργία του κεφαλαίου αρχικού αποτελεί μάλλον βεβιασμένη λύση ανάγκης, αφού καλύπτει μεν το γραφολογικό επίπεδο, όχι όμως το φωνολογικό, ενώ η ειδική γλωσσική και ορολογική χρήση πραγματώνεται μεν κυρίως, αλλά όχι αποκλειστικά, στον γραπτό λόγο. Επιπλέον, οφείλουμε να αναλογιστούμε ότι ένας από τους ουσιαστικούς παράγοντες για την υιοθέτηση του υπερωνύμου *Translation* στα γερμανικά ήταν ότι ο συγγενής όρος *Translat* δηλώνει σαφώς το προϊόν της μετάφρασης ή της διερμηνείας, ενώ το παραδεδομένο *Übersetzung* φαντάζει προβληματικά δίσημο, αφού αναφέρεται τόσο στη διαδικασία όσο και στο προϊόν της μετάφρασης (Reiß & Vermeer 1991, σ. 7· *DTS*, 1997, σ. 179, λ. «*Translat*»· Stolze, 2018, σ. 184). Στα ελληνικά όμως δεν συντρέχει τέτοιος λόγος, αφού υπάρχει το ρηματικό παράγωγο *μετάφρασμα*, το οποίο διακρίνει σαφώς το προϊόν από τη *μετάφραση* με την έννοια της μεταφραστικής διαδικασίας.

Επισκοπώντας την ελληνόγλωσση βιβλιογραφία, πρωτότυπη και μεταφρασμένη, διαπιστώνουμε ότι ο όρος *μ/Μετάφραση* (είτε αυτοτελώς είτε ως λεξιλογικό συστατικό, όχι πάντοτε με κεφαλαίο αρχικό) επαμφοτερίζει μεταξύ της ευρύτερης έννοιας γένους «μετάφραση ή/και διερμηνεία» και της στενότερης έννοιας είδους «μετάφραση» (π.χ. *ΟΜ*, 2008, σ. 92, λ. «μετάφραση»· Nord, 2014, Γλωσσάρι όρων, σ. 302, λ. «μεταφραστική

⁸ Σε πρωτότυπα ελληνικά μεταφρασεολογικά εγχειρίδια, η έννοια γένους «μετάφραση και διερμηνεία» θίγεται και εκφράζεται μόνο σποραδικά (π.χ. Κουτσιβίτης, 1994, σ. 273: «μεταγλώττιση»· Κριμπάς, 2017, σ. 31: «μεταφορά (Translation)» [μετάφραση παραθέματος από Kade, 1968, σ. 33]).

⁹ Τα ίδια ισχύουν κατ' αναλογία για τους συναφείς όρους *Translat*, *Translator* και *translatorisch*.

δράση»· Γραμμενίδης κ.ά., 2015, Γλωσσάρι όρων, σ. 220, λ. «μετάφραση (translation)»), ενώ μερικές φορές αγκαλιάζει ταυτόχρονα και τις δύο έννοιες (ΑΕΓΜΣ, 2012, σ. 11–12, λ. «translation»· Nord, 2014, Γλωσσάρι όρων, σ. 301, λ. «μετάφραση»), όπως άλλωστε συμβαίνει και στα αγγλικά με τον όρο *translation* (π.χ. DTS, 1997, σ. 181–182, λ. «Translation»· KTTS, 2009, σ. 122–124, λ. «Translation»· σ. 137, λ. «Translatorial action (Translatorisches Handeln)»).

3 Επιστημονικά (υπο)πεδία σχετικά με τη μετάφραση και τη διερμηνεία

Κατ' αντανάκλαση από το ορολογικό σχήμα *Translation* (υπερώνυμο = μετάφραση ή/και διερμηνεία) → *Übersetzen* (υπώνυμο = μετάφραση) – *Dolmetschen* (υπώνυμο = διερμηνεία) στα γερμανικά (βλ. παραπάνω), για τα αντίστοιχα επιστημονικά (υπο)πεδία απαντούν στα γερμανικά οι ακόλουθοι όροι: *Translationswissenschaft* (< *Translation* + *Wissenschaft* = επιστήμη) / *Translationstheorie* (< *Translation* + *Theorie* = θεωρία) / *Translatologie* / *Translatorik* (υπερώνυμο) → *Übersetzungswissenschaft* / *Übersetzungstheorie* (υπώνυμο) – *Dolmetschwissenschaft* / *Dolmetschtheorie* (υπώνυμο) (πρβλ. παραπάνω· επίσης βλ. DTS, 1997, σ. 188, λ. «Translatology»). Παραδόξως, οι όροι για το ευρύτερο επιστημονικό πεδίο δεν εισήχθησαν ταυτόχρονα με τους συναφείς όρους *Translation*, *Translat*, *Translator*, *translatorisch*, αλλά καθιερώθηκαν αργότερα και σταδιακά, όχι πάντως από τον ίδιο τον Κάντε (πρβλ. Kade, 1968, σ. 35).

Σε μεταφράσεις ειδικών συγγραμμάτων από τα γερμανικά στα ελληνικά, όπως διαπιστώσαμε, για το ευρύτερο πεδίο είτε χρησιμοποιείται ο όρος *Μεταφρασεολογία* (με κεφαλαίο αρχικό· Reiß & Vermeer, 2021) είτε γίνεται περιφραστικός λόγος για *μετάφραση ή/και διερμηνεία* (Ammann, 2014). Με εξίσου ευρεία έννοια βλέπουμε να χρησιμοποιείται ο όρος *μ/Μεταφρασεολογία* σε πρωτότυπα ελληνικά κείμενα. Γενικότερα, ο όρος *μ/Μεταφρασεολογία* άλλοτε αντιστοιχεί στην ευρεία και άλλοτε στη στενή έννοια του πρώτου συστατικού *μ/Μετάφραση* (βλ. παραπάνω). Το αγγλόγλωσσο *translation studies* (και τα συνώνυμά του) ακολουθεί άλλωστε την ίδια, αναμενόμενη τροχιά· με την πάροδο του χρόνου όμως, ιδίως σε αμερικανικά συμφραζόμενα, τείνει προς τη στενότερη έννοια, οπότε η ευρύτερη δηλώνεται με τον αναλυτικό όρο *translation and interpreting studies*.

Για το πρώτο υποπεδίο, αφενός στα γερμανικά και αφετέρου στα ελληνικά έχουν καθιερωθεί οι όροι *Übersetzungswissenschaft* και *μεταφρασεολογία* (προγενέστερος, σήμερα σπανιότερος σχηματισμός: *μεταφρασιολογία*)· στα ελληνικά απαντούν επίσης τα σύμπλοκα *θεωρία της μετάφρασης*, *επιστήμη της μετάφρασης* και *μεταφραστικές σπουδές*, πρόδηλο

μεταφραστικό δάνειο από το αγγλόγλωσσο *translation studies*,¹⁰ το οποίο εξάλλου επισκίασε τους εναλλακτικούς όρους *translation theory*, *translation science / science of translation*, *translatology*, *traductology* (DTS, 1997, σ. 148–149, λ. «Science of Translation»· σ. 174–175, λ. «Traductology»· σ. 183–184, λ. «Translation Studies»· σ. 184–187, λ. «Translation Theory»· σ. 188, λ. «Translatology»).

Για το δεύτερο υποπεδίο, αφενός στα γερμανικά και αφετέρου στα ελληνικά κυριαρχούν οι όροι *Dolmetschwissenschaft* και *θεωρία της διερμηνείας*· στα ελληνικά χρησιμοποιούνται επίσης οι όροι *διερμηνειολογία*¹¹ και *σπουδές διερμηνείας*, εξίσου πρόδηλο μεταφραστικό δάνειο από το αγγλόγλωσσο *interpreting studies* (πρβλ. παραπάνω).

4 Πορίσματα και προοπτικές

Στη σημερινή συγκυρία, για την απόδοση του υπερωνύμου *Translation* καθώς και των συγγενών όρων *Translat*, *Translator* και *translatorisch* από τα γερμανικά στα ελληνικά έχουν εφαρμοστεί δύο λύσεις: (1) *Μετάφραση* (υπερώνυμο με αρχικό κεφαλαίο) σε αντιδιαστολή προς το *μετάφραση* (υπώνυμο με αρχικό πεζό) ως ισοδύναμο του *Übersetzen(-ung)* και (2) *μετάφραση ή/και διερμηνεία*. Αμφότερα, έστω και αν εφαρμόζονται λυσιτελώς στην πράξη, προφανώς δεν ανταποκρίνονται ιδανικά σε θεμελιώδεις ορολογικές αρχές. Απομένει να δούμε στο μέλλον αν και ποια από τις δύο εναλλακτικές λύσεις θα επικρατήσει έναντι της άλλης, όχι μόνο σε μεταφράσεις επιστημονικών κειμένων από τα γερμανικά, αλλά και στην πρωτότυπη ελληνική ειδική βιβλιογραφία. Παράλληλα, από εννοιολογική και σημασιολογική σκοπιά δεν φαίνεται πολλά υποσχόμενος ένας εντελώς διαφορετικός δρόμος, δηλαδή το να αξιοποιήσουμε ως αφετηρία και πηγή έμπνευσης τον παλαιότερο γερμανόγλωσσο όρο *Sprachmittlung*, έστω και αν ο νεόκοπος ελληνόγλωσσος ισοδύναμος όρος *γλωσσική (δια)μεσολάβηση* και τα παράγωγά του απαντούν ολοένα συχνότερα στα ελληνικά.

Πέρα από τη μεταφρασεολογική και την αντιπαραβολική ορολογική έρευνα γύρω από το ζεύγος της ελληνικής και της γερμανικής, αν προκύψει εντονότερη η ανάγκη για πρωτογενή ορολογική δήλωση ή δευτερογενή απόδοση της ευρείας έννοιας των γερμανόγλωσσων όρων *Translation*, *Translat*, *Translator* και *translatorisch*, θα μπορούσε επίσης να

¹⁰ Αξίζει να επισημανθεί ότι το ΑΕΓΜΣ 2012 φέρει μεν τον τίτλο *Αγγλο-ελληνικό γλωσσάρι των μεταφραστικών σπουδών*, αλλά στο κυρίως σώμα λημματογραφεί και αποδίδει το *translation studies* ως *μεταφρασεολογία* (ΑΕΓΜΣ 2012, 12, λ. «translation studies (TS)»).

¹¹ Το σπανιότατο αλλόμορφο *διερμηνολογία* (Seel 2021, 17· Reiß & Vermeer 2021, 21, σημ. 1) φαίνεται να προσκρούει στη θεμελιώδη αρχή της γλωσσικής ορθότητας προκειμένου για τον σχηματισμό όρων στην ελληνική (Βαλεοντής & Κριμπάς, 2014, σ. 158–159, 179· Κριμπάς κ.ά., 2023, σ. 88).

αναζητηθούν και να συζητηθούν πιθανές λύσεις στους κόλπους της Ελληνικής Εταιρείας Μεταφρασεολογίας (ΕΕΜ), της Ελληνικής Εταιρείας Ορολογίας (ΕΛΕΤΟ) και του Ελληνικού Δικτύου Ορολογίας (ΕΔΟ).

Βιβλιογραφία: Μελέτες και άρθρα

Ammann, M. (1990). *Grundlagen der modernen Translationstheorie: Ein Leitfaden für Studierende* (Translatorisches Handeln, 1). 2. Aufl. Abteilung Allgemeine Übersetzungs- und Dolmetschwissenschaft des Instituts für Übersetzen und Dolmetschen der Universität Heidelberg. (Μετάφραση στα ελληνικά: Ammann, 2014).

Ammann, M. (2014). *Βασικές αρχές της Μεταφρασεολογίας: Ένα εγχειρίδιο για επίδοξους μεταφραστές & διερμηνείς* (Βηδενμάιερ, Α. & Λάμπρου, Δ. Δ., μετ. & προσ. Α. Βηδενμάιερ, επιστ. επιμ. Πρωτότυπο στα γερμανικά: Ammann, 1990). Εκδόσεις Δίαυλος.

Jakobson, R. (1959). On linguistic aspects of translation. Στο R. A. Brower (Επιμ.), *On translation* (σ. 141–148), (Harvard Studies in Comparative Literature, 23). Harvard University Press. (Μετάφραση στα ελληνικά: Jakobson, 1998).

Jakobson, R. (1998). Η μετάφραση από τη σκοπιά της γλωσσολογίας. Στο Jakobson, R., *Δοκίμια για τη γλώσσα της λογοτεχνίας* (Μπερλής, Α., εισ., μετ.) (σ. 141–148). Βιβλιοπωλείον της Εστίας. (Πρωτότυπο στα αγγλικά: Jakobson, 1959).

Kade, O. (1963). Aufgaben der Übersetzungswissenschaft. Zur Frage der Gesetzmäßigkeit im Übersetzungsprozeß. *Fremdsprachen*, 7(2), 83–94.

Kade, O. (1968). *Zufall und Gesetzmäßigkeit in der Übersetzung* (Beihefte zur Zeitschrift Fremdsprachen, 1). VEB [Volkseigener Betrieb] Verlag Enzyklopädie.

Koller, W., & Henjum, K. B. (2020). *Einführung in die Übersetzungswissenschaft* (Uni Taschenbücher [UTB] > Sprachwissenschaft · Translationswissenschaft, 3520). 9., überarb. und aktual. Aufl. Narr Francke Attempto Verlag.

Nord, C. (1997). *Translating as a purposeful activity: Functionalist approaches explained* (Translation Theories Explained, [4]). St. Jerome Publishing. (Μετάφραση στα ελληνικά: Nord, 2014).

Nord, C. (2014). *Η μετάφραση ως στοχευμένη δραστηριότητα: Εισαγωγή στις λειτουργικές προσεγγίσεις* (Γραμμενίδης, Σ. Π. & Λάμπρου, Δ. Δ., μετ., προσ., Γραμμενίδης, Σ. Π., επιστ. επιμ.). Εκδόσεις Δίαυλος. (Πρωτότυπο στα αγγλικά: Nord, 1997).

Reiß, K., & Vermeer, H. J. (1991). *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie* (Linguistische Arbeiten, 147). 2. Aufl. Max Niemeyer Verlag. (Μετάφραση στα ελληνικά: Reiß & Vermeer, 2021).

Reiß, K., & Vermeer, H. J. (2021). *Θεμελίωση μιας γενικής θεωρίας της Μετάφρασης* (Seel, O. I., μετ. επιστ. επιμ., πρόλ., μετ. σχόλ. Καρβούνης, Χ., γλωσσ. επιμ.). Εκδόσεις Δίαυλος. (Πρωτότυπο στα γερμανικά: Reiß & Vermeer, 1991).

Schleiermacher, F. (1813/1838, 1973). Ueber die verschiedenen Methoden des Uebersetzens. Στο H. J. Störrig (Επιμ.), *Das Problem des Übersetzens* (Wege der Forschung, 8) (σ. 38–70). Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Seel, O. I. (2015). Μεταφράζοντας τον γερμανικό μεταφρασεολογικό λειτουργισμό. Νεοόροι, οροποίηση και διαθεματικός δανεισμός ως ορολογικές προκλήσεις για την απόδοσή τους

στα ελληνικά. Στο *Ελληνική γλώσσα και ορολογία. Ανακοινώσεις 10ου Συνεδρίου. Αθήνα, 12–14 Νοεμβρίου 2015* (σ. 330–342). Ελληνική Εταιρεία Ορολογίας. <http://bit.ly/1RfV19T>

Seel, O. I. (2021). Πρόλογος του μεταφραστή και επιστημονικού επιμελητή. Στο K. Reiß & H. J. Vermeer, *Θεμελίωση μιας γενικής θεωρίας της Μετάφρασης* (σ. 13–20), (Seel, O. I., μετ. επιστ. επιμ., πρόλ., μετ. σχόλ. Καρβούνης, Χ., γλωσσ. επιμ.). Εκδόσεις Δίαυλος. (Πρωτότυπο στα γερμανικά: Reiß & Vermeer, 1991).

Snell-Hornby, M., Hönl, H. G., Kußmaul, P., & Schmitt, P. A. (Επιμ.) (1999). *Handbuch Translation* (Stauffenburg Handbücher), 2., verbess. Aufl. Stauffenburg Verlag.

Stolze, R. (2018). *Übersetzungstheorien: Eine Einführung* (Narr Studienbücher), 7., überarb. u. erw. Aufl. Narr Francke Attempto Verlag.

Βαλεοντής, Κ. Ε., & Κριμπάς, Π. Γ. (2014). *Νομική γλώσσα, νομική ορολογία: Θεωρία και πράξη*. Νομική Βιβλιοθήκη / Ελληνική Εταιρεία Ορολογίας (ΕΛΕΤΟ).

Βηδενμπίερ, Α. (2014). Πρόλογος της ελληνικής έκδοσης. Στο M. Ammann, *Βασικές αρχές της Μεταφρασεολογίας: Ένα εγχειρίδιο για επίδοξους μεταφραστές & διερμηνείς* (σ. 9–15) (Βηδενμπίερ, Α. & Λάμπρου, Δ. Δ., μετ. & προσ. Α. Βηδενμπίερ, επιστ. επιμ.). Εκδόσεις Δίαυλος. (Πρωτότυπο στα γερμανικά: Ammann, 1990).

Γιαννούτσος, Χ. (2021). Σχεδιασμός και κατάρτιση γερμανοαγγλοελληνικού γλωσσάριου ορολογίας περί λειτουργικής μετάφρασης. Στο *Ελληνική γλώσσα και ορολογία: Ανακοινώσεις 13ου Συνεδρίου. Διαδίκτυο, 11–13 Νοεμβρίου 2021* (σ. 107–118). Ελληνική Εταιρεία Ορολογίας. <https://bit.ly/41cDAPc>

Γραμμενίδης, Σ. Π., Δημητρούλια, Τ., Κουρδής, Ε., Λουπάκη, Ε., & Φλώρος, Γ. (2015). *Διεπιστημονικές προσεγγίσεις της μετάφρασης*. Κάλλιπος. Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα. <http://bit.ly/2uexnlu>

Κουτσιβίτης, Β. (1994). *Θεωρία της μετάφρασης*. Ελληνικές Πανεπιστημιακές Εκδόσεις.

Κριμπάς, Π. Γ. (2017). *Εισαγωγή στη θεωρία της μετάφρασης*. Εκδόσεις Γρηγόρη.

Κριμπάς, Π. Γ., Λουπάκη, Ε., Πανταζάρα, Μ., & Τζιάφα, Ε. (2023). *Ζητήματα ορολογίας στη σύγχρονη μεταφραστική πρακτική: Διεπιστημονικές προσεγγίσεις*. Κάλλιπος. Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις. <https://bit.ly/476X1WH>

Βιβλιογραφικό παράρτημα: Λεξικά και γλωσσάρια

DDUW, 2019 • Duden. *Deutsches Universalwörterbuch* (2019). 9., überarb. und erweit. Aufl. (Dudenredaktion, Hrsg.). Dudenverlag & Bibliographisches Institut.

DTS, 1997 • Shuttleworth, M., & Cowie, M. (1997). *Dictionary of translation studies*. St. Jerome Publishing.

KTTS, 2009 • Palumbo, G. (2009). *Key terms in translation studies*. Continuum.

TETR, 1999 • Delisle, J., Lee-Jahnke, H., & Cormier, M. C. (Επιμ.) (1999). *Terminologie de la traduction / Translation terminology / Terminología de la traducción / Terminologie der Übersetzung* (Collection FIT [Fédération Internationale des Traducteurs] / IFT [International Federation of Translators] Monograph Series, 1). John Benjamins Publishing Company. (Μετάφραση στα ελληνικά: ΟΜ, 2008).

ΑΕΓΜΔ, 2022 • ΕΛΟΤ/Τεχνική Επιτροπή 21 «Ορολογία – Γλωσσικοί πόροι». (2022). *Αγγλοελληνικό γλωσσάριο όρων και ορισμών εννοιών μετάφρασης και διερμηνείας*, έκδοση 2

(αριθμός λημμάτων: 42). ΕΛΟΤ/ΤΕ 21. <https://bit.ly/3JRM6wL>

ΑΕΓΜΣ, 2012 • Σιδηροπούλου, Μ. (Επιμ.) (2012). *Αγγλο-ελληνικό γλωσσάρι των μεταφραστικών σπουδών*. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΕΚΠΑ), Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Αγγλικής Γλώσσας και Φιλολογίας, & Πρόγραμμα Μετα-Φράσεις. <http://bit.ly/1iaW1XD>

ΓΕΟΤΟ, 2022 • Βαλεοντής, Κ. (Επιμ.). (2022). *Γενικοί και ειδικοί όροι του τομέα της Ορολογίας συμπεριλαμβανομένων και των γλωσσικών πόρων (Ισοδυναμίες όρων 3.147 ορολογικών λημμάτων της Βάσης TERMTERM [= TermTerm]). Ελληνοαγγλογαλλικό γλωσσάριο, αγγλοελληνογαλλικό γλωσσάριο, γαλλοελληνοαγγλικό γλωσσάριο, έκδοση 7. ΕΛΟΤ/ΤΕ 21 & ΕΛΕΤΟ. <http://bit.ly/1k0hC6A>*

ΟΜ, 2008 • Delisle, J., Lee-Jahnke, H., & Cormier, M. C. (επιμ.) (2008). *Ορολογία της μετάφρασης* (Φλώρος, Γ., πρόλ. μετ. Γραμμενίδης, Σ., επιστ. επιμ.). Εκδόσεις Μεσόγειος 2008. (Πρωτότυπο στα γαλλικά: *TETR*, 1999).

ΧΛΝΓ, 2016 • Χαραλαμπάκης Χ.Γ. (Επιμ.). (2016). *Χρηστικό λεξικό της νεοελληνικής γλώσσας. Με προσθήκες και βελτιώσεις* (Ειδική έκδοση για την εφημερίδα *Το Βήμα*, τ. 1: Α–7: Υ–Ω). Ακαδημία Αθηνών, Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη, & *Το Βήμα*.

Γιώργος Ανδρουλιδάκης

Διδάκτορας Πανεπιστημίου Αθηνών

Γλωσσολόγος · Μεταφρασεολόγος · (Μετα)Λεξικογράφος

Ηλ.-ταχ.: giorgos@androulidakis.name